

Mag. Tatjana Dolžan
Eržen

LATO • SMUK • RAK • KUM

V Kropi so sredi 20. stoletja
izdelovali smučarsko okovje

Kropa je staro železarsko in kovaško naselje. Njeni prebivalci so zelo radi preživljali prosti čas v naravi. V začetku 20. stoletja jih je pritegnilo smučanje v vseh oblikah – spusti, skoki in tek. Zgradili so kar nekaj skakalnic in prirejali tekmovanja. S svojo navezanostjo na železo so našli tudi v športu možnost za ustvarjanje.

RAZVOJ SMUČARSKIH VEZI V EVROPI

V času med obema svetovnjima vojnama sta smučanje in smučarska oprema v Evropi doživljala živahen razvoj. Smuči so bile lesene, vanje je bilo sicer možno vdelati kovinske robnike, vendar je bila večina smuči brez njih. Pomembnejši tehnični izziv je bil način pritrjevanja čevljev na smuči. V začetku 20. let 20. stoletja sta bili na voljo dve možnosti: mehka in trda. Mehka so bila t.i. norveška stremena v več variantah: Huitfeldtova (navadna ali z eno dolgo stremenico), Gesinova in norveška vojaška. Mehka so jih imenovali zato, ker so bila iz usnja, čevlje pa so vezala na smuči precej gibljivo. Trda stremena, izdelana iz železa, so bila Bilgerijeva, lilienfeldska in dunajska.

Te vezi so precej tehtale, vendar so smuči razmeroma toga povezovala s čevljem in je bilo v njih lažje zavijati. Pisec smučarskih priročnikov Rudolf Badjura je za naše razmere in zlasti za novince tedaj bolj priporočal trda stremena.¹ Že v dvajsetih letih se je nato pojavilo na trgu mnogo različnih vezi s skupnim imenom zaidlova vez; čevljev je bil vpet v kovinske čeljusti in pritrjen z dvema smučem vzporednima jermenoma z zapenjalcem brez vzmeti. To kar precej gibljivo vez so leta 1928 izboljšali z zapenjalcem s kovinsko vzmetjo in nastale so t. i. bildsteinove vezi (po avtorju zapenjalca inž. Albertu Bildsteinu). Zaidlove in tudi bildsteinove vezi so omogočale vzporeden vlek in dvigovanje pete, torej še vedno veliko gibljivost in težje krmarjenje. Izboljšanje bildsteinovih vezi je pomenilo dodajanje ušesc pod čeljusti in čevljev, da so lahko vanje pritrdili jermenje in tako dosegli tudi diagonalni vlek. V času med svetovnjima vojnama so bile bildsteinove najboljše vezi, čeprav so jih po letu 1933 že izpodrinjale nove vezi, vezi kandahar.² Zanje je bila značilna pletena žica z žičnato vzmetjo, ki jo je smučar trdno napel okoli čevlja s pomočjo napenjalca. Žica je bila na stranskem robu smučke pod čevljem na dveh mestih zataknjena v ušesca, da je pritiskala čevljev trdno k smučki; tako so dosegli delni

diagonalni vlek, ki je močno zmanjšal dvig pete in izboljšal vodljivost smuči. Naslednja vez – izboljšana huitfeldova z dolgim jermenom, imenovana zato kar langriemen – je omogočila zelo togo povezavo čevlja in smuči, zaradi česar so si smučarji pogosto zlomili noge. V petdesetih letih 20. stoletja so zato smučarske vezi razvijali predvsem v iskanju večje varnosti pred zlomi. Leta 1956 so začeli prodajati vezi, ki jih je leta 1952 H. Marker patentiral kot prve prave varnostne vezi; pri njih je čevljev namesto v čeljust vpet v vrtljivo trikotno glavo. Sodobne vezi so nastale, ko so tudi vezi kandahar nadomestili z varnostno glavo za vpenjanje pete čevlja.³

DOMAČA IZDELAVA SMUČARSKIH POTREBŠČIN V KROPI

Lesene smuči so izdelovali kolarji ali mizarji, na primer stari Lenc, Janez Pogačnik (1903–1972), na Srednji Dobravi. Od leta 1937 do vojne je sodobne lesene smuči (tudi z robniki) za tekmovalce in zahtevnejše smučarje izdeloval tudi kroparski smučarski skakalec Rudi Finžgar (1920–1996) v očetovi mizarški delavnici (zdaj hiša št. 72). Železni del smučarskih vezi so si Kroparji in okoličani navadno izdelali sami, saj je večina obvladala preproste tehnike oblikovanja železa, v Zadrugi pa so imeli tudi vse potrebno orodje. Takšne so na primer smuči Filipa Kordeža z Jamnika, ohranjene v Kropi v zbirki Albina Kordeža. Izdelal si jih je skupaj z vezmi po modelu zaidlovih po letu 1920. Čeljusti so sestavljene iz dveh kosov debelejše železne pločevine, na polovici prepognjenih. Ker oba konca pritrđimo v smuči poljubno narazen, je mogoče širino čeljusti prilagoditi čevlju. Na pokončnem delu je odprtina za jermenček čez konico čevlja, na strani pa je z vijakom gibljivo pritrđena železna zanka za namestitev s smučmi vzporednih jermenčkov ob obeh straneh čevlja čez peto. Na sredi je nanj vpeta zaponka za nastavljanje dolžine jermenčkov. Na stiku obeh petnih jermenčkov je pritrđeno zapiralo brez vzmeti. Takšne čeljusti, vendar pozneje vijugasto izrezane na tisti strani, kjer se pritrđijo na smuči, so imele številne predvojne smuči v Kropi in okolici. Jermenje je smučarjem izrezoval kroparski čevljar Banža, Anton Gašperin (1893–1977), in pri njem je bilo mogoče naročiti tudi primerne smučarske čevlje.

OSNOVANJE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

V kroparski žebljarski zadrugi so v obdobju med vojnama iskali nove izdelke za obogatitev proizvodnega programa. Ena od možnosti je bilo smučarsko okovje, za katerega je potrebno veliko znanja in je bila tudi cena zato lahko višja od žeblja ali strojno izdelanega vijaka. V tridesetih letih 20. stoletja so v tem zaslutili eno od možnosti prodora na trg. Naj-

prej so leta 1932⁴ začeli tovarniško izdelovati čeljusti in zapenjalce po modelu zaidlovih smučarskih vezi. Želeli pa so jih tudi izboljšati in ponuditi kaj novega. Kovinske čeljusti so na lesene smuči pritrđevali z vijaki in ob zamenjavi čevljev je bilo potrebno prestaviti tudi čeljusti, tako so bile smuči kaj kmalu poškodovane. Novost bi bile prestavljive čeljusti, katerih širino bi lahko prilagodili čevlju, ne da bi bilo zato potrebno ponovno luknjati smuči. Dobro rešitev je našel tedanji obratovodja kroparske kovaške in žebljarske zadruge Anton Lazar (1901–1966). Zamislil si je ploščico, ki se za stalno namesti na smučko, nanjo pa se potem pritrđijo čeljusti iz dveh delov, ki jih je mogoče premikati glede na širino in oblikovanost konice čevlja. Ta izdelek so v Zadrugi poimenovali streme LATO (po njegovem izumitelju Lazar Tone-tu) in ga leta 1935 tudi patentirali doma v Beogradu in v tujini (verjetno v Berlinu).

V nekaj letih so zasnovali proizvodnjo neprestavljivih in prestavljivih stremen za moške, ženske in otroke, več oblik zapenjalcev, konice smučarskih palic, žeblje za tekaške čevlje in druge smučarjem potrebne železne opreme, pa tudi dereze za planince in aplinistične kline, skupaj 24 proizvodov. Namestili so jo v združni stavbi, imenovani *Kajže*, v kateri so s pomočjo ekscentričnih in ročičnih stiskalnic, po domače *štanc*, izrezovali razne izdelke iz pločevine. Večinoma so bile pri teh delih zaposlene ženske pod vodstvom moškega delovodje, dlje časa sta bila na tem mestu Stanko Legat (1906–1955), oče slikarja Kamila, in na drugi izmeni Valentin Šparovec iz Kamne Gorice.

Ohranjeni dokumenti v arhivu Kovaškega muzeja pričajo o prizadevanjih za razvoj takšne, čeprav majhne, proizvodnje. Iskali so še nove izdelke in delovali oblike starih. V dopisu z dne 25. septembra 1936 piše ravnatelj Zadruga Jožu Gašperšiču Stane Šporn iz Beograda, da mu je kot vzorec brez vrednosti po pošti poslal obljubljeni vzorce. V nadaljevanju Šporn ocenjuje obliko kroparskih izdelkov – tekaške žeblje in varovalke po vzorcu tipa »Perfect«.⁵ V Zapisniku 2. seje načelstva z dne 5. oktobra 1936 beremo, da so od Andreja Čuferja z Jesenic kupili za tri tisoč dinarjev patent njegovih smučarskih robnikov in da jih bodo začeli izdelovati.⁶ Čuferjevi pismi z dne 10. in 14. decembra istega leta pričata, da je bilo to sodelovanje ustvarjalno; prve izdelane robnike je Čufer preizkusil in jih ocenil. Pomanjkljivosti robnikov in tudi drugih izdelkov iz *Cenika 102* je opisal v pismu in se 16. decembra 1936 tudi osebno oglasil v tovarni.⁷

Maja 1937 so prejeli tudi oceno reprezentata Cirila Pračka: »Streme je odlično glede na tehnični učinek ter se lahko brez nadaljnjega primerja z *Bildstein* in *Kandahar* stremenom.« Pač pa opozarja na žico, ki naj bi bila prešibka, tako da bi morala biti v kompletu še ena rezervna.⁸ Prvotni izdelek so posodobili tako, da so stremena ostala enaka, zapenjalce, bolje natezalec, pa so verjetno oblikovali po modelu bildsteinovih vezi. Nadaljnji razvoj je nejasen, zaradi

dveh pisem Staneta Virška iz Galicije pa lahko domnevamo, da so si prizadevali za izboljšave. V prvem z dne 19. oktobra 1937 izvemo, da je Zadruga poslal svojo zamisel turističnih derez, ki bi jo bil rad prodal. Čez nekaj tednov, 5. novembra, pa drugo pismo omenja pripravo novih smučarskih vezi s stremeni Lato.⁹ Reklamna risba iz obdobja od 1939 do druge svetovne vojne (ima napis Plamen, kovinarska zadruga z o.j. Kropa) prikazuje derezice, tri vrste smučarskih čeljusti in bildsteinov natezalec Strict.¹⁰ Ni pa dokazov, da bi že pred drugo svetovno vojno oblikovali vezi kandahar.

UVELJAVLJANJE NOVEGA IZDELKA

Jeseni 1933 beremo v zapisnikih sej načelstva in nadzorstva Zadruga ugotovitev, da so se »... za prodajo smučarskih potrebščin letos tehnično in komercialno premalo pripravili«, saj so imeli preveč dela z naročili za železnico. Naslednje leto naj bi »... s podvojeno silo prijeli za to priliko«.¹¹ Vseh 24 izdelkov za smučarje in dva tipa plezalskih klinov so nazorno predstavili v t.i. *Ceniku 102* z naslovom *Zimski sport turistika*¹². Iz njega izvemo, da je bilo streme Lato za moške izdelano iz 3-milimetrske pločevine, za ženske pa iz 2,5-milimetrske. Vsa stremena so ponujali v treh ali dveh izvedbah: surov izdelek (cena za Lato 52 din), pocinkan (56 din) in kadmiran (61 din).¹³ Precej cenejša je bila starejša neprestavna okova s prodajnim imenom Jela – 11 din za pocinkano in 14 din za kadmirano. Za otroke so prodajali tri vrste stremen: prestavljivo Eci po 20–26 din in dvoje neprestavljivih, streme Filius in navadno streme s prerezanimi čevljustmi. Izdelovali so tri vrste zapenjalcev za usnjene stremenice, v dveh velikostih: navadnega (1,8–2,2 din), kombiniranega (3,5–5,15 din) in le v eni velikosti kombiniranega s podaljškom (6,6–5,4 din). Za stremena Lato in Eci je bilo možno kupiti tudi nadomestne dele. Poleg okove so ponujali še spojke za jermen, kljukice, oplatnice, pokrovec za streme Lato, podnožne plošče za okove, obpetni ščitke za smučke in ščitke za smučarske čevlje, jeklne vložke za tekaške čevlje, konice za smučarske palice in tekaške žeblje. Cenik je zelo lepo oblikovan, natisnjen v temnomodri barvi, vsebuje fotografije vseh izdelkov. Na platnicah je jasno zapisanih devet dobavnih in plačilnih pogojev. Iz njihove vsebine in iz cen, navedenih za 100 kosov, je razumeti, da je bil cenik namenjen trgovinam, ki so nabavljale na debelo. Ohranjeni dopis z dne 18. avgusta 1936 brez naslovnika, gotovo pa je bil namenjen trgovcem, ki so jim poslali *Cenik 102*, pravi: »Krepki razmah našega belega sporta nas je navdal s pogumom, da smo pripravili za nastopajočo sezono več novosti. Kot prva domača tovarna smo pred štirimi leti začeli izdelovati v malem obsegu neprestavna stremena. Toda med navadno »Seidelco« in novim »Lato« stremenom je razdalja, ki jo je bilo mogoče skrciti le s trudom in stroški. Zato smo tem bolj veseli, da

je prestavno streme »Lato« naš izum, ki smo ga dali patentirati – naletelo na vsestransko zanimanje in odobravanje. Naši najboljši smučarji so ga preizkusili in ga brez izjeme hvalijo.«¹⁴

Stremena Lato so želeli uveljaviti med vrhunskimi smučarji. Jeseniški trgovec Andrej Čufer je posredoval prestavljiva stremena Lato najboljšim smučarjem na Jesenicah. V dopisu z dne 5. februarja 1936 je Čufer poročal, da so na tekmovanju v Garmisch-Partenkirchnu opremljeni s stremeni Lato tekmovali štirje smučarji: tovarniška delavca Ciril Praček in Emil Žnidar, *akademika* (t. j. študenta) Hubert Heim in Jože Novak, na tekmovanju v Banjski Bistrici pa se jim je pridružil še Albin Jakopič.¹⁵ Ti smučarji so v juliju istega leta nato dosegli na tekmi za Akom prvo, drugo in četrto mesto; listek s takšnim obvestilom pa je vodstvo Zadruga dodajalo v izvode *Cenika 102*.¹⁶ Čuferjevo pismo z dne 27. januarja 1937 poroča, da je osem tekmovalcev opremljenih z okovjem Lato, poleg že naštetih še akademik Davorin Žvan, tovarniški delavec Jože Volčina in smučarski učitelj iz Kranjske Gore Jože Košir. Dodal je, da še ni bilo nobenih težav z njihovimi vezmi in nobenega popravila. Njegovemu pismu so priložene pisne izjave naštetih tekmovalcev, ki hvalijo vezi Lato in se zanje zahvaljujejo.¹⁷

Naveze s smučarji so vzdrževali tudi Kroparji – študenti in smučarji, na primer Janez Šmitek – Žane in Rudi Finžgar. Žane je streme Lato predstavil tudi članom Alpskega športnega kluba »Gorenjec« na Jesenicah, kakor dokazuje dopis z dne 23. februarja 1937, v katerem prosijo za nekaj parov vezi za nagrade zmagovalcem na mladinskem propagandnem tekmovanju v slalomu ali smuku na Črnem vrhu nad Jesenicami. »Tako uveljavimo med našo mladino in javnost, da je naš domač izdelek boljši od importiranega.« Rokopisna pripomba s svinčnikom priča, da jim je ravnateljstvo odobrilo dve pocinkani garnituri vezi Lato.¹⁸ V arhivu Zadruga najdemo še nekaj zahvalnih pisem smučarjev, ki jim je Zadruga v letu 1937 stremena Lato podarila: Drago Ulaga z *Ministrstva za fizičko vaspitanje naroda*, tekmovalci Marjan Masterl, Ciril Praček, Franci Herle (sicer študent prava), Janko Sicherl.¹⁹ S Čuferjevo pomočjo so slovenski reprezentatje z Jesenic še naprej dobivali nove okove Lato, še posebno tisti, ki so sami (s posredovanjem Čuferja ali osebno) prosili zanje. Fantovski odsek Kropa se je zahvalil za dve *kompletni garnituri Lato stremen*, ki jim ju je Zadruga podarila ob otvoritvi smučarske skakalnice v Kropi 27. februarja 1938.²⁰ Z njima so nagradili dva najboljša skakalca z otvoritvene tekme – najboljšega kroparskega skakalca Rudka Finžgarja in najboljšega gostujočega skakalca Jožeta Janežiča iz Kamnika.²¹

Med ohranjeno korespondenco v arhivu Kovaškega muzeja v Kropi se najde tudi potrdilo Zveze Sokola kraljevine Jugoslavije v Beogradu, da so prejeli dva para stremen kroparske žebljarske zadruge, ki so jih njihovi strokovnjaki ocenili kot dobre, zato jih bo

Zveza Sokola priporočala vsem svojim enotam. Takšna pot uveljavljanja kroparskega izdelka je obrodila podobne sadove tudi v vladi kraljevine Jugoslavije. Dne 5. februarja 1937 so namreč poslali prošnjo in vzorce stremen Lato tudi Ministrstvu za športno vzgojo (*Ministarstvo za fizičko vaspitanje naroda*). Odgovor so prejeli 18. novembra; stremena je pregledala posebna komisija (sestavljena iz treh članov: D. Ulaga, B. Polič (?), slabo čitljivo) in J. Kavčič) in ugotovila, da so trdna, praktična, cena je nizka in izdelek domač, torej jih je treba priporočiti vsem ustanovam, ki se ukvarjajo s smučanjem, posebno pa naj se uporabljajo na smučarskih tečajih Ministrstva za športno vzgojo.²²

Svojo okovo so Kroparji decembra leta 1936 ponudili tudi vojski. Prvi odgovor so iz *Prvega planinskega pešadiskega puka* v Škofji Loki prejeli v enem mesecu – pa čisto uraden; obljubili so jim, da bodo vezi preizkusili, ko bo dovolj snega, vendar mora župan obvestiti upravniko Zadruga, naj dostavi v Škofjo Loko kolek za pet dinarjev, kot to narekuje Zakon o taksah. Zapisnik 5. seje načelstva z dne 19. januarja 1937 pa pravi, da sta se za streme Lato začela zanimati tudi vojaštvo in žandarmerija, ki je tudi že kupila – sicer posredno – 100 parov.²³

Uspešno uveljavljanje na jugoslovanskem trgu je vodstvo Zadruga opogumilo za raziskovanje možnosti prodora na tuji trg. Zanimali so se predvsem za bližnjo Avstrijo. Od svojega predstavnika pa so z Dunaja prejeli nič kaj vzpodbuden odgovor, ki se je ohranil le v prepisu²⁴. Navajam ga v celoti v slovenskem prevodu:

Prepis Dunaj, 4. februar 1937
Ferdinand Opletal, Dunaj

Smučarske vezi: Dosedaj sem slišal (izvedel) naslednje: Obstaja ok. 40–50 vezi. Po nastavljenih vezeh je povpraševanje manjše, saj so že zastarele, ker se uveljavljajo togi, cenejši sistemi. Cene so takšne: od 1,90 do 3,30 šilingov na drobno. Naš Lato spominja na češkoslovaški vzorec »L.Z.« in »Allgaeu«, katerega zadnje vezi so čisto prave nemške, njihova cena je bila sploh od 4 do 4,5 šilinga na drobno. Kadmiran par stane 1 šiling neto. Boljše bi bilo kupiti 99 kosov cenejših, togih vezi kot en par nastavljenih vezi. Naše vezi so pretežke in sploh niso nikakršna novost. Kupili bi jih morda le, če bi stale 3 šilinge na debelo. Večjega povpraševanja po njih pa ni. Vsaka športna trgovina daje prednost kakšni posebni znamki, katere izdelke naroča neposredno iz prve roke. Torej vidite, da na žalost s tem artiklom ni kaj narediti.

V slovenskem in jugoslovanskem merilu so bile vezi Lato vendarle dobra možnost za smučarje, ki so jim bile tuje vezi sicer težko dosegljive. A tudi tu verjetno ni šlo vse zlahka. Samo ugibamo lahko, kaj je bilo razlog za negativen odgovor družbe A. Gorec iz

Ljubljane. »Vljudno Vas obveščamo, da smo Vam vrnili 100 komadov okov za smuči (pripisano s svinčnikom), ker so preozki in jih ne moremo rabiti.«²⁵

RAZVOJ NOVIH VRST SMUČARSKEGA OKOVJA

Po drugi svetovni vojni je Zadruga Plamen obnovila proizvodnjo in je med drugim ponovno izdelovala tudi čeljusti Lato za moške in ženske, konice za palice, vzmetni bildsteinov natezalec, kombinirane natezalce s podaljškom in navadne, plezalne kline raznih vrst po naročilu, kar vse ponuja katalog izdelkov tovarne Plamen iz leta 1952²⁶. Sicer pa je povojno proizvodnjo oviralo pomanjkanje materiala, proizvodnja leta 1948 se je na primer lahko začela šele v jeseni, potem ko so v oktobru in novembru dobili hladno valjane trakove pločevine, ki je bila osnovna surovina.²⁷ Vpliv spremembe lastništva in vodstva podjetja Plamen na razvojne usmeritve ni bil očiten kar takoj. Leta 1952 so potrdili, da želijo dotedanjo proizvodnjo še naprej razvijati: »Podjetje predvideva bodoči razvoj tovarne tako, da bi se uvedlo v Lipnici proizvodnjo novih vrst ur in vodovodnih števecov, v Kropi pa razširjen sortiment sedanje proizvodnje, uvedba novih športnih artiklov ter graverski in izdelerski proizvodi pri umetni kovačiji.«²⁸

Sredi petdesetih let so bili delovni, saj so v poročilo o poslovanju zapisali: »Smuško okovje: Za sezono 1954/55 smo bili zelo slabo pripravljene, saj smo z dobavami pričeli šele v decembru mesecu, morali pa bi pričeti proti koncu septembra. Sreča, da sneg ni zapadel novembra-decembra, ker bi sicer gotovo imeli opravka z arbitražo vsled nerednih dobav.«²⁹ V tem obdobju so nastale čudovito oblikovane reklamnne fotografije smučarskih vezi, spete v album s spiralo³⁰, ki nam predstavljajo prenovljeno ponudbo (spremenili so tudi proizvodne številke izdelkov). Od starega so izdelovali neprestavljivo streme Jela in prestavljivo Lato za moške in ženske ter natezalec Strict in podaljšan zapenjalec, tekaške žeblje, konice za smučarske palice in plezalne kline. Na novo so oblikovali otroško streme Lato Pionir in kandahar vezi Smuk in Pionir ter čeljusti za tekaške smuči rotelfela.

Prizadevanja za razvoj so bila stalna, vendar ne v ospredju pozornosti vodstva podjetja. Tako se vajenci Industrijske kovinarske šole (IKŠ) spominjajo, da so v poletnih počitnicah pred letom 1950 izdelovali čeljusti rotelfela za tekaške smuči; nekaj jih je še ohranjenih z napisom Plamen in celo IKŠ Plamen. Izdelovali so tudi drsalke, štirizobe dereze krampeže in različne sisteme proti zdrsanju za pritrjevanje na čevlje, kot na primer t.i. *tricolore* – ploščice, ki so jih nabili na čevlje namesto žebeljev planinčarjev. Vseh teh izdelkov ne najdemo v nobenem katalogu. Kdor izmed vajencev je bil priden delavec, si je smel sam s tovarniškim orodjem izdelati napenjalec kandahar. Tomaž Lazar, nečak avtorja čeljusti Lato Antona Lazarja, je kot uče-

nec Industrijske kovinarske šole izdelal načrt za vezi kandahar s stopenjskim natezalcem, ki se je zapenjal naprej. Nekaj takšnih vezi je tudi izdelal. Tudi drugi smučarji, kovinarji tovarne Plamen, so razmišljali in konstruirali smučarske vezi, to je bilo tema medsebojnih pogovorov in polje osebne ustvarjalnosti. Andrej Resman in Damijan Hafner sta tako izdelala tudi nekaj parov smučarskih palic iz jeklene pločevine, kar je bila neverjetna novost, saj so vsi uporabljali lesene. Koliko znanja in vneme je bilo v teh poskusih! Za vse izdelke so si morali sami narediti tudi potrebno orodje.

Končno se je na to ustvarjalnost svojih delavcev spomnilo tudi vodstvo podjetja. V poročilu k zaključnemu računu za leto namreč 1956 beremo: »Z dobavami smuškega okovja potrošnika nismo povsem zadovoljili z našo kvaliteto. Na sestankih Trgoveške zbornice so bile v tem pogledu izrečene ostre kritike. V cilju poboljšanja kvalitete in asortimenta je podjetje razpisalo natečaj na nove modele smuškega okovja, kateri predlogi se bodo v tem letu vsekakor upoštevali.«³¹ Ker arhiv tega razpisa ni ohranjen, lahko o njem poročamo le po spominih nekdanjih delavcev tovarne Plamen, tudi smučarjev Albina Kordeža, Damijana Hafnerja, Marjana Gašperšiča. Med več prijavljenimi je bil izbran izdelek orodjarja Andreja Resmana. Novo streme, oblikovano za vezi kandahar, so na predlog Marjana Gašperšiča imenovali Rak (Resman Andrej, Kropa). Na istem natečaju so izbrali tudi natezalec kandahar, kasneje poimenovan Kum, ki ga je prijavil Damijan Hafner.

Zadnji katalog tovarne Plamen, ki ponuja športno okovje, je iz leta 1959³². V njem sta s fotografijo predstavljeni le dve vezi kandahar: streme Lato z natezalcem Smuk in streme Rak z natezalcem Kum. Smuk je imel žično vzmet za peto, natezalec pa se je zapenjal nazaj proti čevlju. Pleteno žico so pod čeljustmi in pod čevljem zatikali v par ušesc na vsaki strani smuči. Kum je imel sistem žičnih vzmeti z vijakom pred napenjalcem, ki se je zapenjal naprej. Oba sistema kandahar imata svoje ime vtisnjeno na vidnem mestu. Cena za par pri dobavi na debelo je navedena: 530 din za Pionir, 600 din za navadno Lato, 750 din za boljšo izvedbo ter 1800 din za vezi kandahar Smuk. Okova Rak je stala 700 din, kandahar Kum pa 1550 din. Zgolj v seznamu so navedeni še drugi izdelki: natezalci strict, natezalci s podaljškom ali brez in brez podaljškov (tri različne variante torej), robniki, ščitniki za peto in konicu smuči, podložne ploščice in konice za smučarske palice. V opombi piše še: »Izdelujemo tudi otroške okove »Špik«. Ohranjen par te okove v izvorni embalaži v Kovaškem muzeju v Kropi je izdelan po modelu čeljusti Rak.

Omenimo še vezi Rufi, ki se jih tudi smučarji spominjajo kot kroparskih vezi. Imenovane so po Rudiju Finžgarju, Kroparju, smučarskem skakalcu, ki je kot prvi Slovenec preskočil magično mejo 100 m, sicer pa je bil med ustanovitelji tovarne Elan in tudi njegov prvi direktor. Leta 1952 je prijavil iznajdbo »otroško smučarsko streme«, ki je bila v Beogradu na Zvezni upravi za

iznajditeljstvo Zvezne planske komisije – vpisana pod številko 229, leta 1956 pa je bil ta patent tudi objavljen v časopisu »Pronalazništvo« na strani 141. Otroško streme Rufi sestavljajo nastavljive čeljusti, pokončni stranici čeljusti imata zadaj v različnih višinah dvoje ušes za namestitev jermena, na sprednjem koncu pa prost podaljšek, ki se da prilagoditi krivini podplata. Pred stremenom je na smučki nameščen poseben natezalec, pritrjen vrtljivo in s prevrtom za jermen. Čevlj se v to streme pritrji z usnjenim jermenom in z natezalcem togo napne. Vse to lahko opravi otrok sam. Decembra 1951 je Finžgar dal to okovo proti odškodnini v uporabo tovarni Elan, ki je nato v naslednjih letih izdelala več kot 10.000 garnitur.³³ Nekaj parov modrih ali rdečih otroških smuči z okovjem Rufi je tudi ohranjenih.

OBSEG PROIZVODNJE

V razvoju tovarne Plamen so se deset let po drugi svetovni vojni še uresničevale predvojne usmeritve, med katerimi je bila tudi proizvodnja smučarskega okovja. Vendar takšne skrbi in strokovnosti pri vodenju ni bilo več; zaprli so tudi tovarniško strokovno šolo. Tovarna je imela kar precej težav z organizacijo proizvodnje, investicijski program pa ni bil sprejet. Kljub zastarelosti strojev se je povečevala proizvodnja vijakov, vse druge programe pa so izločali in so se osamosvajali (npr. umetno kovaštvo leta 1956). Čeprav se je količina izdelkov povečevala, je kljub načrtom in izbiri novih izdelkov s pomočjo razpisa leta 1956 proizvodnja smučarske okove nazadovala in leta 1957 ni obsegala niti 5% proizvodnje. Za leto 1959 so načrtovali izdelavo 56,6 t športnega okovja, a so dosegli le 60,25 % te količine, kar je bilo tudi 40 % manj kot v letu 1958.³⁴ Leta 1960³⁵, ko je celotna proizvodnja dosegla 3.685,7 t, smuško okovje pa manj kot 1 % tega, so program opustili. Ob 70. obletnici tovarne Plamen leta 1965 so zapisali, da je »zaradi specializacije proizvodnje do leta 1963 proizvodnja športnega okovja postopoma prenehala.«³⁶

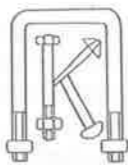
Tabela: Obseg proizvodnje športnega okovja v Zadrugi oz. tovarni Plamen v Kropi v letih 1940–1959³⁷

Leta	Proizvodnja v tonah
1940	8
1947	16,5
1948	22,5
1949	12,5
1950	9
1951	17,4
1952	24
1953	32,6
1955	17,2
1958	56,6
1959	34,1 ³⁸

DEDIŠČINA KROPARSKIH SMUČARSKIH VEZI

V spominih smučarjev ostaja kroparsko kovinarstvo povezano tudi s smučanjem. »... za tiste čase prav dobre vezi, so izdelovali tudi pri nas v Kropi z imenom »Lato«, piše smučarski učitelj prof. Marjan Jeločnik v svoji knjigi *Šola alpskega smučanja* leta 1966.³⁹ Spominja se predvsem vezi tipa bildstein, predstavnik mlajše generacije smučarjev Aleš Guček pa v svoji knjigi *Po smučinah od pradavnine* ve za kroparske vezi kandahar: »Tako je pred drugo vojno Kropar Tone Lazar nagovoril kovinarje iz Kroke, da so pričeli izdelovati kovinske čeljusti sistema »LA-TO« (Lazar Tone). Čeljustim je bila dodana še pletena žica in prve slovenske kandahar vezi so občutno spodrinile tuje proizvajalce.«⁴⁰ Vendar pa sem ob pisanju tega članka odkrivala mnogo novega in ugotavljala, da je znanje o smučarskih vezeh, ki so jih izdelovali v Kropi, razdrobljeno. Še največ vedo posamezni Kroparji, ki so sodelovali pri proizvodnji, in Kroparji smučarji. O kroparskem okovju pripovedujejo s ponosom in radostjo kot o zmagi duha, saj je bilo za njegovo izdelavo potrebnega veliko čisto posebnega znanja in spretnosti.

Zlasti je za ohranjanje spomina pomembna zbirka smučič in smučarskih vezi Albina Kordeža, ki je kot Plamenov orodjar v petdesetih letih izdeloval orodja za proizvodnjo smučarskih okov, zdaj pa kot član kroparskega kluba Talesenih še vedno smuča na lesenih smučeh. Leta 2002 je klub Talesenih njegovo zbirko s poudarkom na kroparskih smučarskih vezeh tudi razstavil kot spremljevalno prireditev ob srečanju starodobnih smučarjev v Kropi. Ta razstava je pravzaprav dala pobudo za članek, ki ga berete. Veliko zbirko lesenih smučič s starimi smučarskimi vezmi ima tudi drugi član Talesenih, Marjan Jelovčan. V opremi starodobnih smučarjev in v njihovih zasebnih zbirkah se pravzaprav najde še največ starih smučič in smučarskih vezi. Na skupnih srečanjih na različnih krajih v Sloveniji in v Avstriji si izmenjujejo znanje o svoji opremi. Zato je prav, da nekaj najznačilnejših kombinacij kroparskih smučarskih vezi opišemo v obliki kataloga. Kroparski izdelki morajo biti prepoznavni med drugimi, tujimi, da bomo nanje še naprej lahko ponosni. V njih je naše znanje in so zato domači, naši, slovenski. Ne nazadnje si je Marjan Dermota, eden od učencev kroparske Industrijske kovinarske šole (1945–1951), poznejši delavec Plamena in zdaj član kluba Talesenih, že v šestdesetih letih sam predelal varnostne vezi tako, da si jih je lahko zapenjal in odpenjal stoje. Šele precej let kasneje je bilo takšen sistem vezi, uvoženih iz tujine, mogoče tudi kupiti. Kroparji so imeli znanje in zanimanje, a dodana vrednost proizvodnje tedaj še ni bila zanimiva. Zato ima zgodba o kroparskih smučarskih vezeh tudi za ščepec grenkega okusa.



Opombe

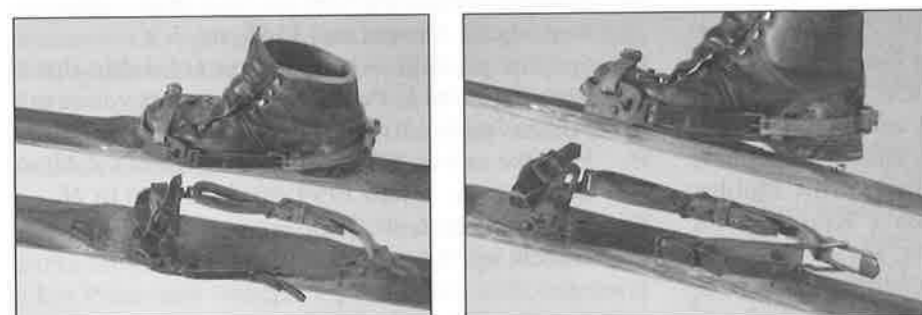
- 1 Rudolf Badjura, *Smučar. Smučka teorija in praksa za začetnike in izvežbane*, Ljubljana 1924, str. 23–25.
- 2 Marjan Jeločnik, *Šola alpskega smučanja*, Ljubljana 1966, str. 78–79.
- 3 Aleš Guček, *Po smučinah od pradavnine. Zgodovina smučanja*, Ljubljana 1998, str. 181.
- 4 Letnico sem pridobila iz dopisa zadruga trgovcem z dne 18.8.1936, Arhiv Kovaškega muzeja v Kropi (Arhiv KM), fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 5 Dopisnica z dne 25.9.1936, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 6 Zapisnik 2. seje načelstva z dne 5.10.1936, Arhiv KM, Zapisniki sej načelstva od 24.10.1935 do 31.1.1940.
- 7 Pismi in zadržni zapisnik o obisku in pripombah, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 8 Pismo z dne 3.5.1937, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 9 Pismi z dne 5.9. in 19.10.1937, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 10 V arhivu Kovaškega muzeja v Kropi hranijo mapo z izrezki slikovnih prilog izpred druge svetovne vojne, namenjenih objavam v Zadržarju, Glasilu prve žebljarske in železoobrtne zadruga v Kropi in Kamni Gorici z o.j.
- 11 Zapisnik 1. seje načelstva in nadzorstva z dne 16.11.1933, Arhiv KM, Zapisniki sej načelstva in nadzorstva od 15.7.1927 do 13.9.1935.
- 12 Cenik A5 velikosti ni datiran, je pa izdan še z imenom *Prva žebljarska in železoobrtna zadruga v Kropi in Kamni Gorici*, torej pred letom 1939. Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 13 Navedene so cene na debelo, kot zanimivost naj navedem, da je bil na primer leta 1934 povprečen zaslužek v kroparski Zadržugi 636 Din mesečno, leta 1937 pa 798 Din.
- 14 Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 15 Dopis v Arhivu KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 16 En izvod Cenika s takšnim dopolnilom se je ohranil tudi v Arhivu KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 17 Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 18 Dopis Alpinski sportni klub Gorenjec – Jesenice velecenjenemu ravnateljstvu Žebljarske zadruga z dne 23.2.1937, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.

- 19 Vse zahvale v Arhivu KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 20 Dopis Fantovskega odseka Zadržugi z dne 28.2.1938, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 21 Dopis z dne 28.2.1938, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 22 Dopis z dne 18.11.1937, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 23 Zapisnik 5. seje načelstva z dne 19.1.1937, Arhiv KM – Zapisniki sej načelstva od 24.10.1935 do 31.1.1940.
- 24 Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 25 Dopisnica z natisnjeno glavo A. Gorec, družba z o. z., Ljubljana z dne 15.12.1937 in žigom podjetja, Arhiv KM, fond Šport, rekreacija I/1, mapa Smučarsko okovje.
- 26 Arhiv KM, fond Tovarna Plamen I/2, Ceniki, katalogi.
- 27 Poročilo k bilanci za leto 1948, Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), enota za Gorenjsko Kranj, fond Plamen Kropa RAD-89, a. e. 292.
- 28 Zapisnik komisije za pregled zaključnega računa podjetja »Plamen«, tovarna vijakov in žebelj, Kropa, za leto 1952, Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), enota za Gorenjsko v Kranju, fond Plamen Kropa RAD-89, a.e.294, str. 2.
- 29 Poročilo o poslovanju k zaključnemu računu podjetja »Plamen« Kropa za leto 1954, Zgodovinski




- 30 Arhiv Ljubljana (ZAL), enota za Gorenjsko Kranj, fond Plamen Kropa RAD-89, a.e.294, str. 6.
- 31 Arhiv KM, fond Tovarna Plamen I/2, Ceniki, katalogi.
- 32 Poročilo k zaključnemu računu 1956, ZAL, enota za Gorenjsko Kranj, fond Plamen Kropa RAD-89, a.e.295, str. 9.
- 33 Arhiv KM, fond Tovarna Plamen I/2, Ceniki, katalogi.
- 34 Vse podatke o okovi Rufi sem dobila iz dokumentov o tem patentu, ki jih hrani ga. Marija Finžgar v Novi vasi pri Begunjah. Kopija je tudi v arhivu Kovaškega muzeja v Kranju
- 35 Tovarna vijakov Plamen Kropa, poslovno poročilo k zaključnemu računu za leto 1959, str. 26. Arhiv KM, fond Tovarna Plamen I/1, Splošno.
- 36 Janez Šmitek, *Sto let Plamena 1894–1994*, v: Kroparski zbornik. Ob 100-letnici Plamena, Kropa, Radovljica 1995, str. 99.
- 37 Tovarna vijakov Plamen ob 70-letnici ustanovitve podjetja, Kropa, maj 1965, str. 7.
- 38 Splošni podatki o investitorju (obdobje direktorja Plamena L. Petrača). Dokument v lasti inž. Janeza Šmitka, Kropa.
- 39 Podatke za leto 1958 in 1959 sem našla v Zaključnem računu za leto 1959, op. 34, str. 25 in 26.
- 40 Jeločnik, op. 2, str. 79.
- 41 Guček, op. 3, str. 182.



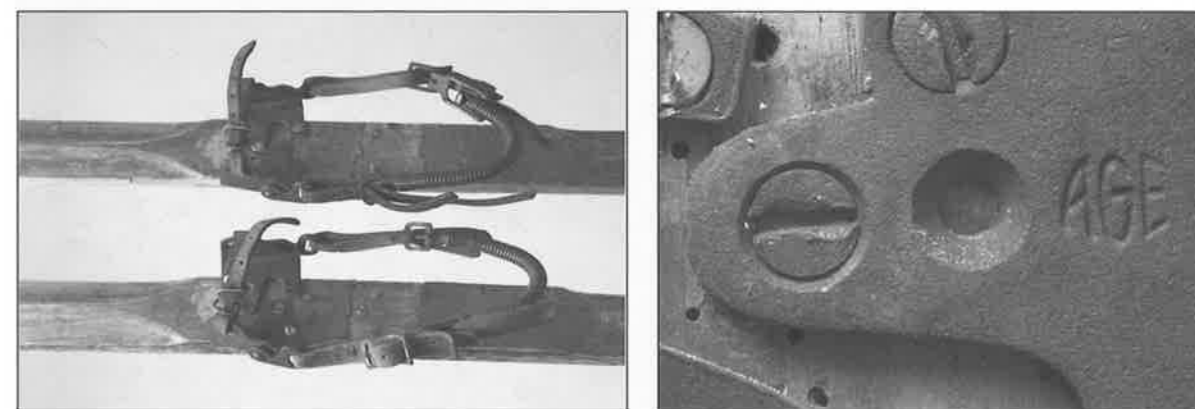
Smuči Filipa Kordeža z Jamnika so opremljene s čeljustmi in vezmi po vzoru zeidlovih, a domače izdelave, okrog leta 1920. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



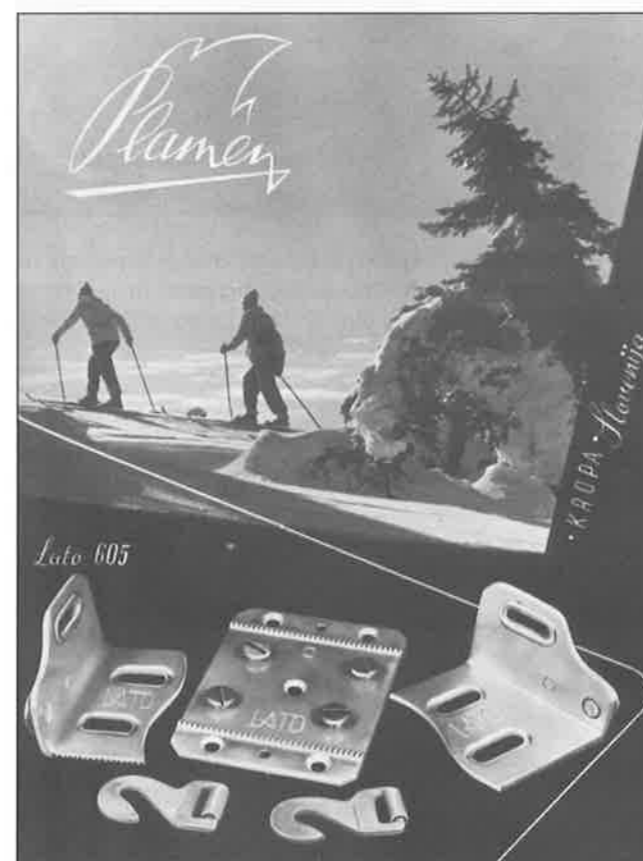
Čeljusti Jela z zeidlovim zapenjalcem, zgodnja trideseta leta 20. stoletja. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa. Takšne čeljusti so prodajali še sredi petdesetih let, kot kaže reklamna fotografija. Iz albuma v arhivu Kovaškega muzeja v Kropi.

 <p>Art. 630 a in b.</p>	<p>Art. 630. Navadni natezalec</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td>pocin.</td> <td>pokadm.</td> </tr> <tr> <td>a) večji</td> <td>Din 200'—</td> <td>Din 220'—</td> </tr> <tr> <td>b) manjši</td> <td>" 180'—</td> <td>" 200'—</td> </tr> <tr> <td></td> <td colspan="2">za 100 kosov.</td> </tr> </table>		pocin.	pokadm.	a) večji	Din 200'—	Din 220'—	b) manjši	" 180'—	" 200'—		za 100 kosov.	
	pocin.	pokadm.											
a) večji	Din 200'—	Din 220'—											
b) manjši	" 180'—	" 200'—											
	za 100 kosov.												
 <p>Art. 631 a in b.</p>	<p>Art. 631. Kombinirani natezalec</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td>pocin.</td> <td>pokadm.</td> </tr> <tr> <td>a) večji</td> <td>Din 420'—</td> <td>Din 515'—</td> </tr> <tr> <td>b) manjši</td> <td>" 350'—</td> <td>" 410'—</td> </tr> <tr> <td></td> <td colspan="2">za 100 kosov.</td> </tr> </table>		pocin.	pokadm.	a) večji	Din 420'—	Din 515'—	b) manjši	" 350'—	" 410'—		za 100 kosov.	
	pocin.	pokadm.											
a) večji	Din 420'—	Din 515'—											
b) manjši	" 350'—	" 410'—											
	za 100 kosov.												
 <p>Art. 632.</p>	<p>Art. 632. Kombinirani natezalec s podaljškom</p> <p>samo večji, pocinjen Din 640'— pokadm. " 660'— za 100 kosov.</p>												

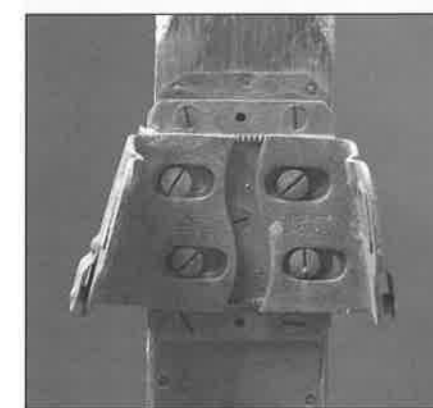
Trije zapenjalci za zeidlove smučarske vezi, iz Cenika 102 Prve žebeljarske in železoobrtne zadruge v Kropi in Kamni Gorici, pred letom 1938. Arhiv Kovaškega muzeja v Kropi.



Čeljusti Jela z napisom AGE in bildsteinovim zapenjalcem Strict so starejša kombinacija iz tridesetih let 20. stoletja. Iz zbirke družine Eržen, Kropa. Tretja fotografija prikazuje nove čeljusti Jela z napisom AGE, iz zbirke Kovaškega muzeja v Kropi. V cenikih so čeljusti Jela vedno brez napisa, o pomenu napisa AGE nismo uspeli izvedeti ničesar.



Sestavni deli čeljusti Lato, reklamna fotografija iz albuma tovarne Plamen, petdeseta leta 20. stoletja. Arhiv Kovaškega muzeja v Kropi.



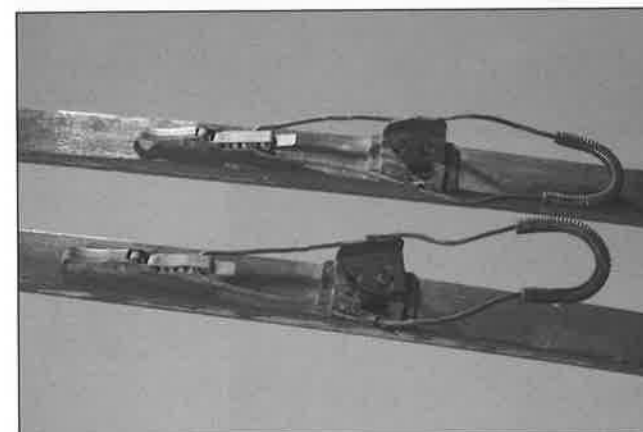
Čeljusti LATO so po napisu sodeč iz tridesetih let 20. stoletja in so najstarejše nam znane ohranjene. Iz zbirke Marjana Jelovčana, Kropa.



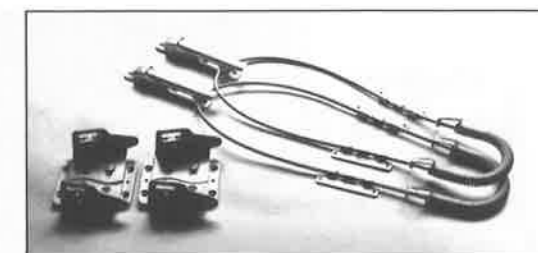
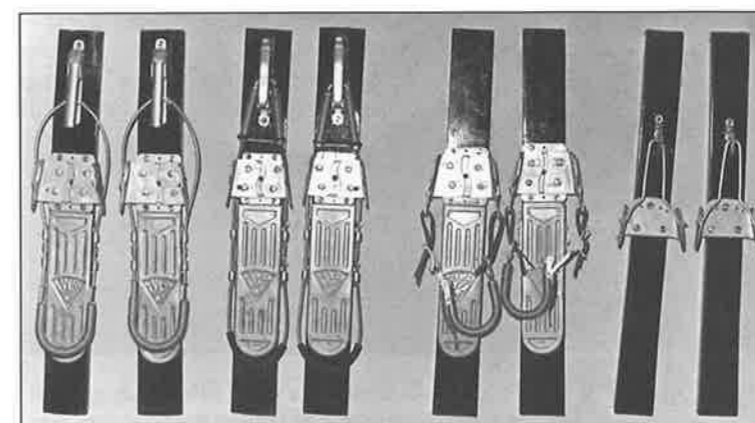
Čeljusti LATO PATENT in zapenjec bildstein STRICT z vzmetjo. Tako oblikovanega napisa na čeljustih Lato ni v nobenem katalogu ali reklam, ohranjenih pa je največ. Smuči je izdelal stari Lenc, Janez Pogačnik s Srednje Dobrave pri Kropi. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



Prva kroparska vez z žično pletenico, ki se je zapenjala na zunanji strani pete, verjetno iz obdobja pred drugo svetovno vojno (glej članek Tatjane Dolžan Eržen - pismo Cirila Pračka o prešibki žici iz maja 1937). Fotografija iz arhiva Kovaškega muzeja v Kropi.

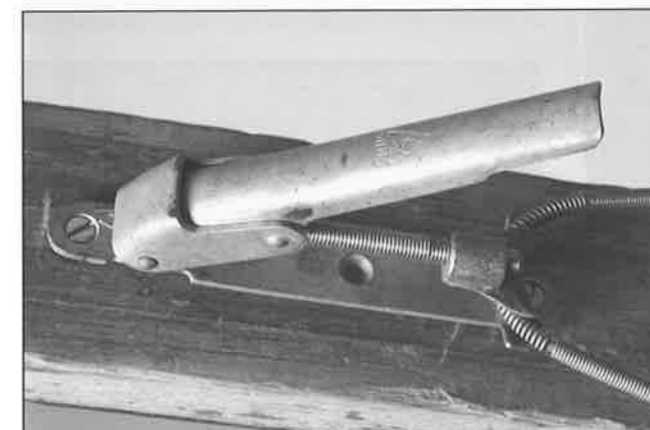
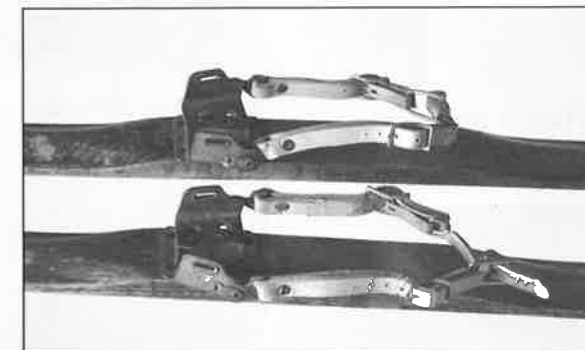


Smuči Jelovica sprint s čeljustmi LATO PATENT in vezmi kandahar kroparske domače izdelave, iz let po drugi svetovni vojni. Čeljusti Lato imajo ušesca za zatikanje žice, kar omogoča delni diagonalni vlek. Z njimi je smučal olimpijec Matevž Kordež, doma z Jamnika. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



Par čeljusti Lato in vezi kandahar Smuk z ušesci za vodenje žice in petno vzmetjo. Napis Smuk je bil odtisnjen na zapenjalu, ušescih in na obeh straneh vzmeti. Fotografija iz arhiva Kovaškega muzeja v Kropi.

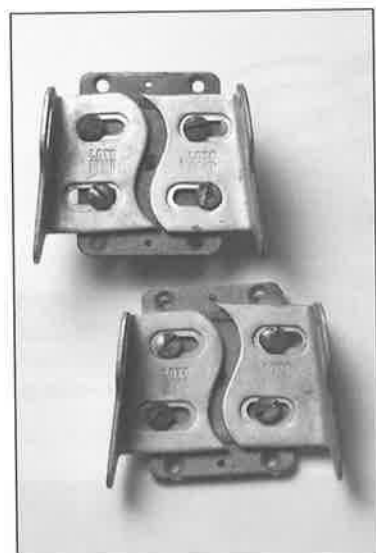
Kroparsko smučarsko okovje iz petdesetih let 20. stoletja: (z desne) čeljusti za tekaške smuči rotelfela in stremena Lato z različnimi vezmi - bildstein vezmi z zapenjalcem Strict, vezmi kandahar Pionir in kandahar Smuk, povsod je nameščena podnožna ploščica z napisom PLAMEN. Fotografija iz arhiva Kovaškega muzeja v Kropi.



Čeljusti Lato z napisom LATO PATENT v kombinaciji s starejšimi vezmi kandahar Smuk brez vodila. Smuči z napisom proizvajalca J. Cvijetiča, Sarajevo, je dobil Matevž Kordež za nagrado na enem izmed tekmovanj okrog leta 1955. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



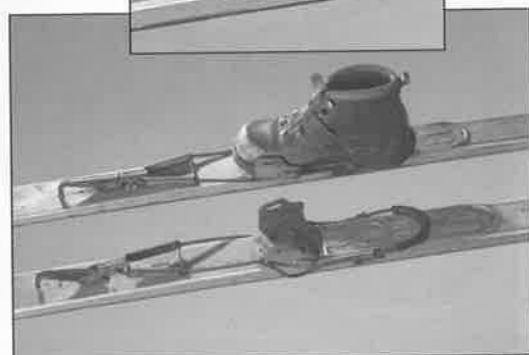
Čeljusti Lato s posebno oblikovanim napisom kot na fotografijah iz srede petdesetih let 20. stoletja. Iz zbirke Marjana Jelovčana, Kropa.



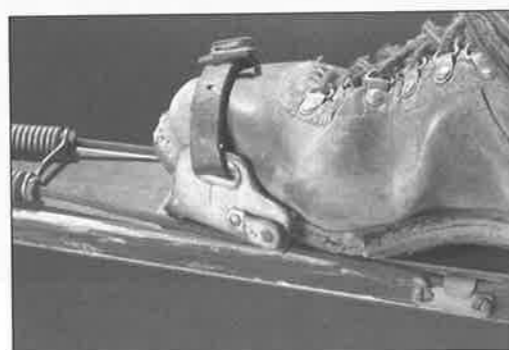
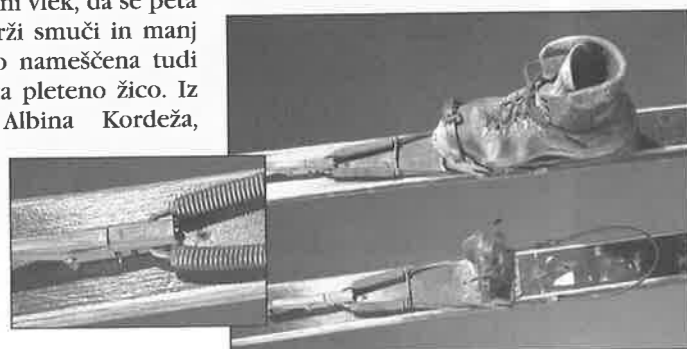
Čeljusti Lato Pionir, izdelek tovarne Plamen Kropa iz srede petdesetih let 20. stoletja. Iz zbirke Marjana Jelovčana, Kropa. Reklamna fotografija za takšne čeljusti iz srede petdesetih let je iz albuma v arhivu Kovaškega muzeja v Kropi.



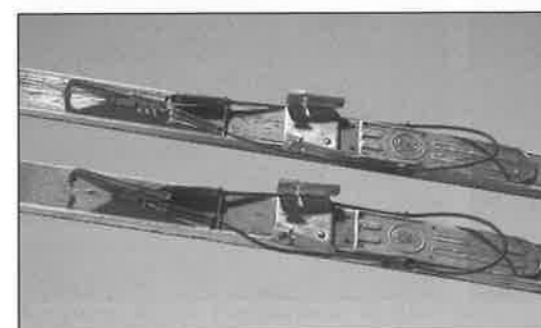
Čeljusti Lato iz srede petdesetih let (trikoten napis), vezi kandahar Kum in aluminijasta ploščica za pod čevelj z napisom Elan, na smučeh z robniki. Ker čeljusti Lato niso prilagojene za vezi kandahar, so na smučih pritrjena tudi ušesca za pleteno žico Smuk. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



Čeljusti Lato iz srede petdesetih let 20. stoletja z vezmi Kum. Za potrební diagonalni vlek, da se peta boljše drži smučí in manj dvíga, so nameščena tudi ušesca za pleteno žico. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



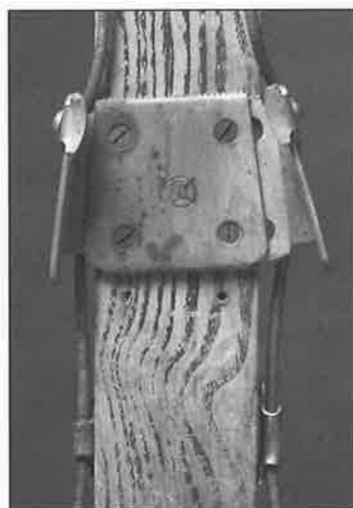
Okovje za tekaške smučí rotelfela, ki se ga spominjajo nekdanji učenci Industrijsko kovinarske šole (IKŠ) v Kropi, ker so ga kot vajenci izdelovali v času počitnic. Nameščene so na novejših - ožjih smučeh. Ena čeljust ima napis IKŠ PLAMEN, druga pa PLAMEN. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



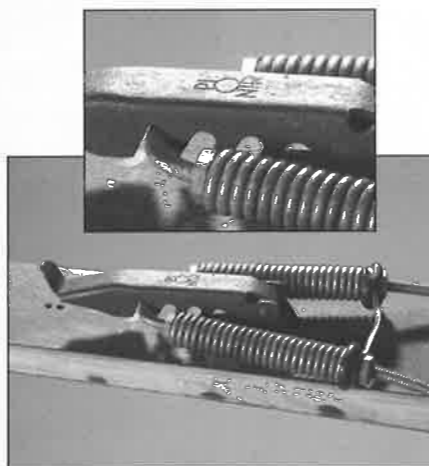
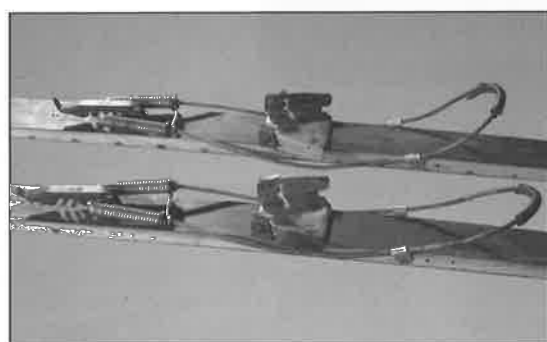
Čeljusti Rak z vezmi kandahar Kum so kombinacija iz prodajnega kataloga leta 1959. Skupaj z Elanovo ploščico za pod čevelj na smučeh z robniki. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



Čeljusti RAK in najmlajša varianta vezi kandahar SMUK z izboljšano konstrukcijo napenjalca, na Elanovih smučeh Jet. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



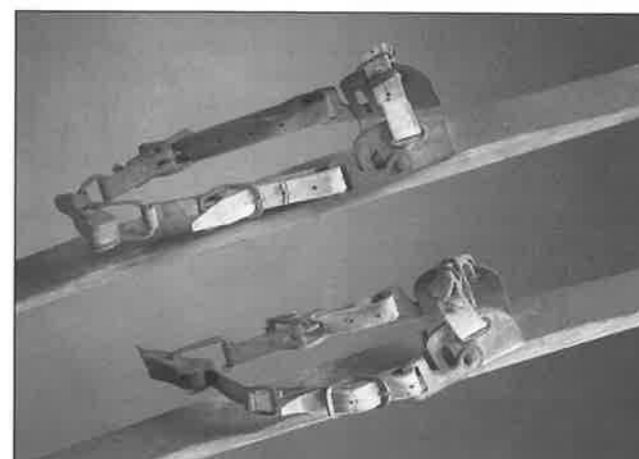
Čeljusti Rak in vezi kandahar Pionir starejše izdelave, ki so si jih ob koncu štiridesetih let 20. stol. pridni Plamenovi vajenci smeli sami izdelati kot nagrado. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



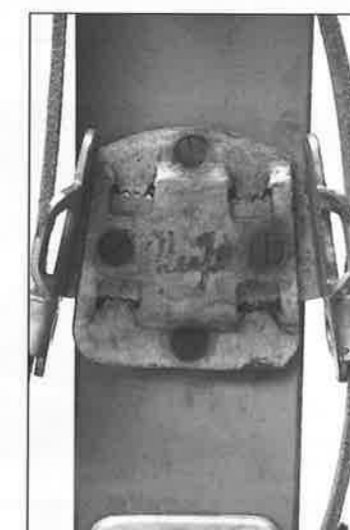
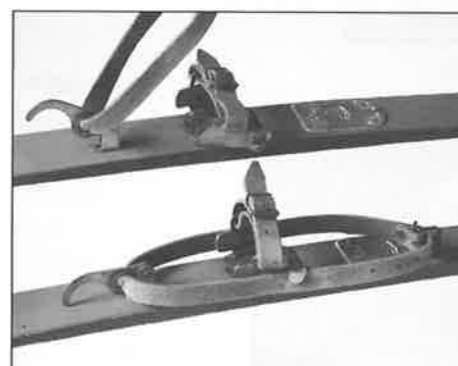
Čeljusti Rak in vezi kandahar Pionir iz srede petdesetih let 20. stoletja. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



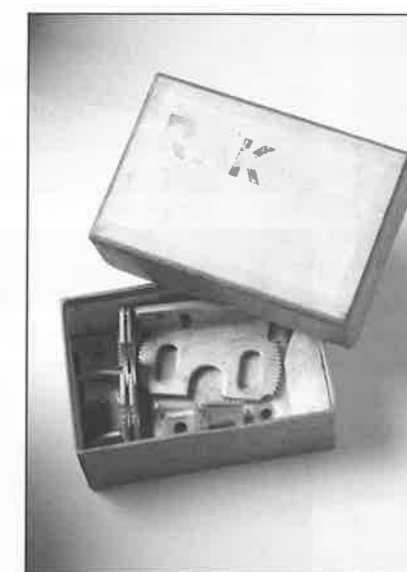
Kroparske vezi kandahar Kum skupaj s sodobno prednjo vrtljivo glavo Tyrolia so bile kombinacija za skakalne smuči. Kroparske vezi kandahar so skakalci uporabljali še dolgo v drugo polovico 20. stoletja. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



Otroške čeljusti in zaidlove vezi z zapenjalcem s podaljškom, iz tridesetih let 20. stoletja. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.



Otroške čeljusti Rufi s preprostimi usnjnimi vezmi na modrih smučeh, zamisel Kroparja Rudija Finžgarja in izdelek tovarne Elan, iz petdesetih let 20. stoletja. Iz zbirke družine Eržen, Kropa.



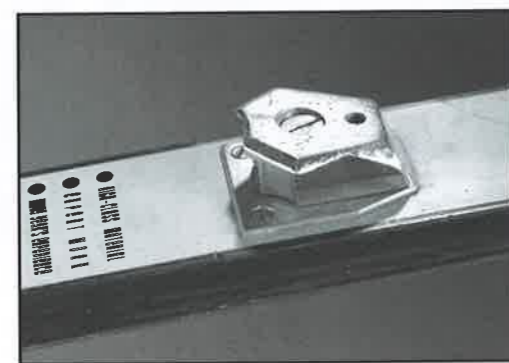
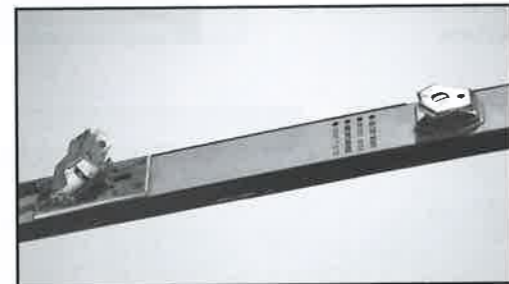
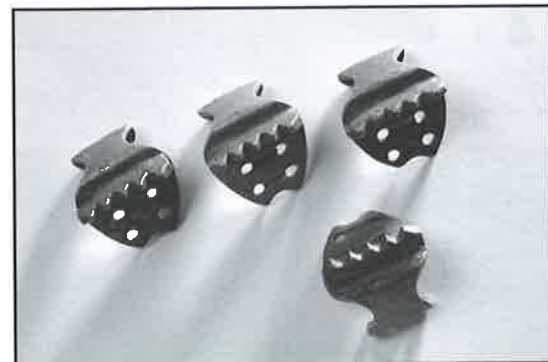
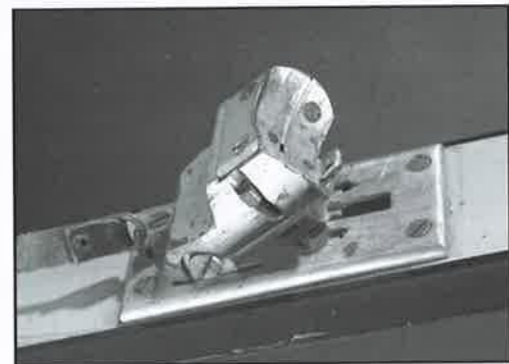
Mladinske čeljusti Špik in čeljusti Rak iz petdesetih let 20. stoletja v izvorni embalaži. Iz zbirke Kovaškega muzeja v Kropi.

Če
let
ha
za
sm
La
da
uš
zb:

Če
de
ve:
dik
bo
dv
uš
zb
Kr



Različni Plamenovi izdelki iz programa športnega okovja: štirizobe dereze, plezalni klini in konice za smučarske palice. Iz zbirke Kovaškega muzeja Kropa.



Tricouni, namenjeni za podplate planinskih čevljev namesto žabljev, so izdelek tovarne Plamen, ki ga ni v nobenem prodajnem katalogu. Iz zbirke Albina Kordeža, Kropa.

Standardne varnostne vezi iz šestdesetih let 20. stoletja, predelane tako, da jih je možno odpenjati s palico. Izdelava in last Marjana Dermote, Kroparja iz Kranja.